

İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi

Metin ÖZDEMİR, Furkan Kitaplığı, İstanbul-2001, 335 Sayfa.

Selçuk GÜZEL*

İnsanın fiillerinde özgür bir varlık olup olmadığı meselesine bağlı olarak kötülüğün kaynağı ve mahiyeti tartışılabilen bir problemdir. Kötülük problemi genel olarak metafiziksel, fiziksel ve ahlaki kötülükler bağlamında incelenmektedir. Filozoflar tarafından bu tasnif çerçevesinde tartışılan bu problem İslam dünyasında kelam ilmi açısından da önemli bir yer tutmaktadır. Kelam ilmi açısından tartışılabilen kötülük ile ilgili problemleri ve buna getirilen çözümleri Metin Özdemir *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi* isimli eserinde bir araya getirerek bizlere sunmuştur.

Yazar eserinde kötülük problemini mezhepler bağlamında ele alarak farklılıkları ortaya koymaya çalışmıştır. Özdemir ayrıca bu farklılıkları ortaya koyarken mezhepler arası yanlış anlaşılabilir noktaları da açıklayarak uzlaşım bir metot izlemiştir.

Yazar öncelikli olarak eserinin giriş bölümünde konunun anlaşılabilir kılınabilmesi için Batı ve İslam dünyasındaki kötülük alanında oluşan geleneği bizlere sunmaktadır. Kötülük kavramının nasıl anlaşıldığını metafiziki, fiziki ve ahlaki kötülük çerçevesinde açıklamaya çalışan yazar bu başlıklar altında düşünürlerin kötülük anlayışlarını vermiştir. Genel olarak iyiliğin karşıtı veya yokluğu olarak ifade edilen kötülük kavramını metafiziksel olarak Leibniz tarafından eşyadaki yetkinliğin eksikliği olarak ifade edilmekte olduğunu belirten yazar, tabii kötülüğün de afetler, zehirli hayvanlar, hastalıklar vb. olarak açıklandığını vurgulamıştır. Yazar ahlaki kötülüğün de insandan kaynaklanan reziletler- yani faziletlerin yokluğu- olduğunu ifade etmiştir.

Birinci bölümde yazar, metafiziki ve fiziki kötülük problemini Mutezili, Eşari ve Maturidi kelamcılarının bakış açılarıyla bizlere sunmaktadır. Yazar burada

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

problemi ilahi irade, kudret ve insani irade boyutuna taşıyarak kelami açıdan kötülük probleminin açıklanmasına temel oluşturmuştur. Mutezile kelamcılarının ilahi fiilleri kulun menfaatine bağlayarak salah-aslah (daha iyi) teorisini savunduklarını belirten yazar, ayrıca Mutezili kelamcılarının kullar arasında Tanrı'nın adaletinin vacibliğini savunduklarını ifade etmiştir. Mutezile görünürde gerçek olanın gâibte de değişmeyeceğini belirterek bu dünyada vacib olanın aşkın alemde de vacib olacağını savunmaktadır. Onlara göre salah olan sadece lezzetli ve sevinç içeren fiil değildir, bunlara ulaştıran fiiller de salahlıdır açıklamasını sunan yazar daha sonra Mutezile'nin lütuf ve bedel kavramını ortaya koymaya çalışmıştır. Mutezile'ye göre lütfun vacib olana yönelmek olduğunu ifade eden yazar, bedelin ise onlara göre iyiliğin ön şartının kötülük olması olduğunu ifade eder. İstirapları da bu bağlamda ele alan Mutezile kelamcıları, ahirette mutluluğun bu şekilde kazanılacağını savunmaktadır. Yazar, Ehl-i Sünnet kelamcılarının Tanrı'ya zorunluluk yüklemenin sınırlılık anlamına geleceğini ve Tanrı'nın fiillerinde gaye aramanın da yanlış olacağını savunduklarını ifade etmiştir.

Yazar, ilahi adalet ve hikmet açısından kötülük problemini ele alırken Mutezili kelamcılarının tamamının aynı görüşe sahip olmadıklarını ifade etmiştir. Mutezile'nin genel görüşü bireysel farklılıklar olsa da Tanrı'nın zulme kadir olduğudur diyen yazar, Ehl-i Sünnet kelamcılarının böyle düşünmediğini ve mülkünde tasarruf sahibi olan Tanrı'nın zulmedici olmadığını savunduklarını ifade etmiştir. Mutezile görüşlerini "Allah kullarına zulmedici değildir" (Fussilet, 41/26) ve "Şüphesiz Allah insanlara hiçbir şekilde zulmetmez" (Yunus, 10/44) ayetlerine dayandığını ifade eden yazar, Mutezile'nin fiili yapmamakla övünmenin o fiile kadir olmakla mümkün olabileceğini savunduklarını belirtmiştir. Daha sonra yazar Mutezile, Eşari ve Maturidi'nin hikmet anlayışlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Mutezile hikmete uygunluğun zorunluluğunu Tanrı'ya bağlarken hikmette aklilik aradıklarını ifade eden yazar, Eşari'nin hikmet tanımında failin niyetine uygunluk aranmakta olduğunu vurgulamıştır. Maturidiler'in ise akla uygunluk ile Mutezili bakış açısına sahip olduklarını, Ehl-i Sünnetin genel esaslarını da muhafaza ederek Eşari bakış açısına sahip olduklarını savunan yazar, onların orta bir yol tuttıklarını ifade etmiştir.

İlahi takdir ve irade açısından problemi inceleyen yazar, kötü olanı yaratanın da kötü olması gerektiğini ve Tanrı'nın kötüyü yaratmadığını, bunun insandan kaynaklandığını savunan Mutezili kelamcılarının görüşünü Ehl-i Sünnet kelamcılarının reddettiğini ifade etmiştir. Ehl-i Sünnet kelamcılarına göre kötüyü var edenin kötü olmasını gerekmez.

Eserinin ikinci bölümünde yazar, ahlaki kötülük problemini fiil ve hürriyet teorileri, ahlaki değerlilik ve Kur'an açısından ele almıştır. Fiil teorileri açısından yazar, konuyu kelami ekollerin istitaat (güç yetirme) ve kesb (fiilin meydana gelmesi) kavramları çerçevesinde şekillendirmeye çalışmıştır. Yazara göre problem, istitaatın kesb ile beraber mi yoksa önceden mi meydana geldiğinden kaynaklanmaktadır. Yazar, Eşarilerin istitaatın kesb ile beraber ortaya çıktığını ve gerçekleşen fiile ait olduğunu, fiil ortadan kalkınca onun da yok olduğunu savunduklarını ifade etmiştir. Eşariler, iman istitaatının Tanrı'nın bahsettiği bir nimet olduğunu kafirin bundan dolayı imana güç yetiremediğini savunurlar. Kötü fiilleri ile ilahi kudretin doğrudan ilişkisinin olmadığını savunan Mutezile'ye göre kötü fiilin yaratıcısı istitaatın kendisine verildiği insandır.

Yazar, Mutezile'nin insanın fiillerindeki özgürlüğü övgüyü ve yergiyi hakedebilmesi açısından delillendirdiğini, Maturidi'nin akıl sahibinin özgür olmasının gerekliliğine bağladığını ifade etmiştir. Eylem açısından probleme yaklaşıldığı zaman yazara göre uzlaşma yerine tartışmalar ortaya çıkmıştır. Ehl-i Sünnet ve Mutezile kelamcılarının eylemde özgürlüğü savunduğunu ifade eden yazar, tartışma noktasının fiillerin yaratılmasından kaynaklandığını açıklamıştır. Mutezile kul fiilinin yaratıcısıdır görüşünü savunurken otonomluktan kurtulmaya çalışmış, Ehl-i Sünnet ise fiillerin Tanrı tarafından yaratılmasının insanın özgürlüğüne halel getirmeyeceğini savunmuştur.

Ahlaki değerlilik açısından probleme yaklaşan yazar, bu meselenin kelimada "husn" ve "kubh" kavramları çerçevesinde işlendiğini belirtmiştir. Bu kavramların akılla bilinip bilinemeyeceği ve sadece vahiy ile bilinebileceği hususu tartışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda ayıt etme (temyiz) gücünün ahlaki alanda geçerli olup olmadığının tartışılmasının gerekliliğini ifade eden yazar, Maturidi ve Mutezile'nin bunun geçerli olduğunu, Eşari'nin ise geçerli olmadığını savunduğunu vurgulamıştır. Fakat bu noktada Mutezile ve Maturidi arasındaki farklılığın yazar,

Mutezile'nin vahiyden önce aklın iyiyi ve kötüyü bileceğini, Maturidi'nin aklın yalan gibi kötülükleri vahiyden önce bilebileceğini, fakat çoğu hükmü vahiysiz bilemeyeceğini savunduklarının olduğunu vurgulamıştır.

Yazar, eserinde genel olarak tartışılan meselelere bütüncül bir şekilde yaklaşmaya çalışmış ve çatışan bazı yönleri uzlaştırmaya çalışmıştır. Metin Özdemir, insanın iradesi ve ilahi irade konularında kelami ekollerin görüşlerini ortaya koyarak özgürlük, sorumluluk bağlamında bu ekollerin kötülüğün kaynağı hakkındaki görüşlerini eserinde ortaya koymaya çalışmıştır.